

Lázadók és megbékélők

Ezen a címen készülünk kiadni a Magvető Kiadó gondozásában Szabó Lőrinc és felesége levelezését. A teljes levéltanyag kilencven ív, a közlendő válogatás is kitesz kétszer harminc ívet.

Ebből az anyagból adunk közre ezúttal egy jellegzetes Szabó Lőrinc-levelet, amelyet a Tátárban gyógykezelésen időző feleségéhez írott, és Szabó Lőrincné naplójából és leveleiből egy válogatást, amely a válságos 1928-as nyarat és őszt jellemzi. Ekkor tudja meg a feleség, hogy férje és barátnője között többéves szerelmi kapcsolat van már. *A huszonhatodik év* forrásvidékén vagyunk. Ugyanennek az évnek a kedvesre, Vékesné Korzáti Erzsébetre vonatkozó dokumentumait a Kortárs 1980. májusi száma közölte. Most a feleség naplójából a másik fél szenvedéseinek lehetünk tanúi. Egy asszony vergődését olvashatjuk, aki szerelmét elveszíteni sem akarja, de szeretne férje kívánsága szerint élni. Három ember feloldhatatlan csapdájáról ad hírt ez a napló.

Szabó Lőrincnek *műfaja a levél*. Egy ív mindkét oldalánál vagy a levélpapír négyes osztásánál alább rendszerint nem adja. Amíg a papír tart, ír, sőt: néha még körben is teleírja. De egy képeslapot, pláne a szabvány postai levelezőlapot mily céltudatosan tud kihasználni. Majd minden megmaradt, és elérhető levelét módomban volt olvasni: a türelem és a pontosság csodái. Mikor lehetett ideje *ennyi* levelet írni? Ugyanarról három-négy változatban számol be, a címzetthez alakított jelleggel. *A Napló, levelek, cikkek* kötet összeállításánál a válogatás külön gyönyörűséget jelentett: a variációk közül a legtöbb tájékoztatást a legérdekesebben tárgyaló levelet közlésre kiválasztani.

Szabó Lőrinc pályakezdése óta meg volt győződve egyedülálló költői értékéről, és ennek megfelelően minden gesztusát a maradandóság szemszögéből nézve alakította. Eltett és eltetett minden levelet, naplót, vezetett és vezetett például utazásainak társaival (édesanyjával, feleségével, kislányával, de kedvesével is) vagy saját otthoni életéről vendégeivel. A feleségének írott levelei is tulajdonképpen ilyen naplójegyzetek. Mögöttük ott vannak az ismert cikkek, útinaplók, versek: leveleit olvasva alkotói műhelyében érezhetjük magunkat.

Ami csak életrajzi vonatkozású információ volt a feleségével váltott kilencven ívben, azt idézetek vagy adatok formájában közöltem Szabó Lőrinc-monográfiám köteteiben. Mégsem mondhatnám, hogy „kimazsoláztam” ezt a roppant „szöveget”. Ezután vált — még inkább — meggyőződésemmé, hogy *ezt* a levelezést, teljes egységében közzé kell tenni. Hiszen a levelekből megrajzolódik — függetlenül Szabó Lőrinc személyétől is — egy, akkor úgy mondták: középosztálybeli, ma azt mondjuk: értelmiségi család története a történelmileg és politikailag nagyon is huzatos huszadik század első feléből. Szociológusok, történészek sok mindent megmagyarázó adalékok kaphatnak a korszak társadalmi mozgását illetően. Lehet, a *költőt* untatta is ez a sokféle, a korról jellegzetesen változó probléma, társasági gond, amely meghatározta életüket, mégis a levelekben pontosan követhetjük a húszas-harmincas-negy-

venes évek középosztálybeli értelmiségi kapcsolattartás jellegzetességeit. Unattata, de szórakoztatta is. Szeretett magányosan dolgozni, de érdekelte a körülötte zsbongó-alakuló-zajló társasági élet is. Kíváncsi természetű ember lehetett.

*Törvénytsek? Én is az vagyok!
S jogomat bár vitassa minden,
ha itt és most és én tekintem:*

így forognak a csillagok!

Ez az 1932-ben írott verse mottója lehetne életének. Egy, a kornak kiszolgáltatott család vergődéséről ad hírt ez a levelezés, de arról is, hogy ebben a családban egy önálló, szabad szellem él: aki a költészet világában olyan hatalmasság, hogy ezért mindent feláldoz maga körül. Környezetét is, de legelsőként önmagát; hisz élete — ha nem is oly látványosan, mint mondjuk az Adyé volt — de önpusztítás. A világban kiszolgáltatott, alakoskodásra, megalázkodásra, a hatalmakkal barátkozásra kényszerülő — önmaga világában elvárja mindenkitől, hogy „a világnak ellentéte” legyen. Mint feleségének írja már 1926-ban, sok évvel a *Semmiért Egészen* előtt: „Annyi küszködés van, annyifelé kell verekedni (magammal is), hogy nagyon rám fér egy oldalról békét tudni. Szeressen engem, és igyekezzék építeni az életemet azon az oldalon, amelyen maga áll.”

Milyen lehet egy ilyen ember házassága? A férfi szinte érzelemmentesen tartja élete végéig a kapcsolatot egyik „alkatrészével”, feleségével. A feleség találkozásuk pillanatában hat évvel idősebb, érett, sorsüldözött ember, de még tapasztalatlan nő. A férfi már tapasztalt szerető, de — huszonegy éves! — éretlen ember. Az asszony reménytelenül szeretné csak *magához* kötni férjét szolgálattal, érzékiséggel, szeretettel; a férfi mindezt elfogadja, de kapcsolatait tovább építi, „nőkből, lányokból még egy tízezer” kell neki még élete végén is, önmagát korlátok nélkül megosztja mindenkivel. Otthonához ragaszkodik, de ő maga otthontalan. Az asszony a kényszerű osztozásba bele is szokna, ha nem robbantja fel otthona kompromisszumos békéjét védence és barátnője „partizánakciója”: Bözsi és férje „kikezdenek egymással” majd végzetesen, pusztítóan egymásba szeretnek. Ezt már nem bírja elviselni, *épp vele* már nem akar osztozni.

A férj nem a divatos „nyitott házasságot” kívánja. Ezt még vállalná a feleség. De olyan hármast, amelyben egyenlő érzelmi és szexuális esélye legyen a két nőnek. Ha sikerült volna, talán a feleség önmagának is jobban megtarthatta volna férjét. Nem sikerült, így marad házasságuk: csak nyitott. Persze felerészben. A feleség az otthon öre, akihez nem érzelmi, de lélettársi kapcsolat fűz. Ő az otthon adminisztrátora, végzi kijelölt teendőit, és csak legfeljebb időnként lázad, hamu alól a szikra, hogy azután ezt is elfojtsa magában. Aki korábban a „Kedves Klára!” megszólítást is rossz néven vette csakis becézést várva, utóbb maga is rátér a „Kedves Lőrinc!”-re, sőt: a „Lőrinc!”-re. Már csak legfeljebb azt nehezményezi, hogyha férje gépirónőnek diktálja a lapnál a neki szóló levelét. A férj pedig éli — kegyetlenül — a maga életét.

A csoda lehetősége ugyan adva lett volna 1928-ban. A feleség naplója végigvezet az elvesztett lehetőségeken. Mindazt, amit a *költő* utóbb verseiben,

a *Semmiért Egészen*-ben, *A huszonhatodik év*-ben a nagy költészet szintjén tudatosít —, azt ekkor az életben is meg szeretne volna valósítani. Csak hát más egy férfi *tudata* és megint más a kizárólagos szerelemre és szolgálatra kész asszonyi *szeretet*. Az életben három ember pokol-szenvedése következett feloldatlanul.

Aki a drámát keresi a levelekben — ahogy azt a nagy költészet szintjén megismerte a versekben — megtalálhatja: de csak rezdüléseiben. A versek: az esélyek drámai exponálása, a levelek: az elszalasztott lehetőségek regisztrálása.

A nagy érzelmi kitörések az asszony naplóiban majd egy-egy levelében, naplózóösszefoglalásában észlelhetők. A férfi ezekre alig válaszol. Ritka kivétel az 1926. február 10-én a Tátrába küldött hosszú levele. Levélben különben nem válaszol, versben pedig „törvénytörés” elé idézi „alkatrészeit”.

Persze tudja — ő ne tudná? — mit jelent megalázottnak lenni. Akkor ő miért aláz meg másokat? Klárát is, megint másképp Bözsit is. Egyiket konok hallgatásával, lekezelésével, a másikat titkolt, leplezett érzéki szerelmével. Mert tehetetlen. A szerepekre szakadt modern ember poklát éli át maga is. Nemcsak kifelé, ahol nem tud boldogulni, pedig öntudatosan ismeri önmaga értékeit — hanem befelé is, ahol sajátos háremét nem tudja megvalósítani. Mert szolgálni tud ugyan asszonya, de szívvel osztozni nem.

Kérdés: más asszony képes lett volna erre is? És ebben megnyugvást találhatott volna *a férfi*? Vajon *a költő* milyen élményanyagot találhatott volna, ha valóra válik elképzelt együttese?

A találgatások helyett fogadjuk a valóságot. A kapcsolat külsőségeit tekintve szerelmi házasságnak indult, ha nem is lány — de asszonyszöktetéssel, de már születése pillanatától osztozkodással folytatódott: viszonyokkal majd egyetlen, huszonhat évig tartó másik kapcsolattal. „Polgári” házasság lett belőle. A levelekben: a feleség panaszkodik, a versekben: a költő bocsánatkérően és elhárítóan megírja a *Rossz férj panasza*-t is, és rejtve vagy nyíltan küldi másfelé — sokfelé — szerelmi vallomásait.

Vigasztalásuk? Mindkettő tudatában volt *a költő* egyedüli nagyságának. Az asszony ahogy reagál a versekre, látszik, hogy nem érti igazán azokat, de hisz bennük, és ez is valami, elfogadhatja vele áldozatát. A férfi pedig *ezért* ennek nevében hallgathat, elfogadhatja az áldozatot. „Hogy rettenetes, elhiszem,” — tudja ő is. Ezt az életet csak úgy vállalhatták, *mindnyájan* „alkatrészek”, ha tudták, hitték, remélték — ki-ki így-úgy —, hogy ennyi szenvedés átélése, megírása végül is értelmet ad magának a szenvedésnek is. Amit az életben szenvedtek — sírva vagy hallgatva vagy szeretőként félreállítva — *az életműben* feloldozásért kiált. Így érthető a legembertelenebbnek kikiáltott szerelmes vers zárása:

*és én majd elvégzem magamban,
hogy zsarnokságom megbocsásd.*

Az *én* már nem a zsarnok férfi, hanem *a költő*, aki versében mindnyájuk fájdalmát „kidalolja”. A levelekben *a férfi* hallgat, de tartóoszlopa egy veszendő családnak, beszámol örök alakoskodásáról, hogy fenntartsa családját és költő-önmagát társadalmi megbecsüléshez juttassa, legjobb perceiben pedig elgyönyörködik a világ csodáin (gyermek, utazás, alkotó munka, olvasmányok) — *a költő* mindezt feldolgozza, átgondolja és *szabadon* megválaszolja. A leve-

lek: a család kötöttségei; a versek: a kötöttségeket átrendező szabadság vágya, szenvedés, extázis. A levelekben hallgat a férfi, de az őt körülvevő és érzékelhető pokolra költészetében válaszol a költő.

Aki ismeri Szabó Lőrinc költészetét, megtalálja a levelekben a vonatkozási pontokat. A levelek arról a világról adnak hírt, ami ellenében épült Szabó Lőrinc költészete. Egy nagyon tudatos művész, mint szükséges érvrendszert gyűjtötte versei köré leveleit.

KABDEBŐ LÓRÁNT

Szabó Lőrinc levele

Budapest, 1926. február 10.
este

Kedves Klára,

végtelenül örültem a második heti 160 dekának, s szeretnék mindent elkövetni, hogy ezután is jó eredményt érjen el. De nem tudok ehhez mivel hozzájárulni, mert — bár itthon mindent szinte isteni szerencse intéz, s ezt állandóan meg is írom — maga aggódik és idegeskedik. Úgy veszem észre, nemcsak a tőlem és a gyerektől való elszakadása idegesíti, hanem valami határozatlan más is, aminek erejét és tartalmát maga se látja tisztán. Máskor meg azt írja, hogy már el is múlt. Kényelmetlen érzéseinek egy részét még meg lehetne magyarázni azzal, hogy toalettjét a legnagyobb jóindulattal sem ítéli teljesen megfelelőnek — ezen iparkodtunk segíteni, előre, még itthon, igazán nem örvendetes, újabb adósságszinálás árán is, és azt is tudja, hogy ha lehet és mihelyt lehet, elküldjük az olaszországi selyemruhát is; de hát itt nem magyarázat, hanem segítség kellene. Ez pedig nehéz lesz.

Azt hiszem, mégis segíthetne maga saját magát: gondolkozzék egy kicsit komolyan és főleg összefoglalóbban, általánosabban, mint eddig tette. Most van ideje rá, egész kis rendszert kiépíthet magának, s megállapíthatja, mi nem fontos, mi fontos, fontosabb, legfontosabb; s ha nagyon erősen elgondolja a gondolatait, kapni fog valami érzelmi támaszt is a megnyugvásra. Érezve gondolkozó embernek nehezebb rendbe jönni magával, mint annak, aki csak úgy könnyelműen „érez”, s ez már kimeríti felelősségérzetét, vagy annak, aki elvont világban csak gondolatgombolyítással foglalkozik.

Jaj, Klára, de bolond zürzavar ez az élet! Mennyit beszéltünk róla! Gondoljon csak rá megint, hogy van-e Igazság, Méltányosság, Jog? Kell vagy kellene-e hogy legyen, ha nincs? Egyenlőség vagy csak egyenlő indulás? Milyen lehetne a legjobb világ? Igazán agyunkban, szívünkben, vérünkben, ösztöneinkben van etikus alapja annak az igazságérzetnek, amely jobb világot követel általunk? Ha van — szerintem van —, akkor van-e értelme annak, és van-e remény arra, hogy ha így vagy úgy gondolkozunk és cselekszünk, közelebb hozzuk ezt a jobb világot? Szerintem nincs, mert magunkat is nagyon nehéz féken tartanunk, s más fölött igazán nem rendelkezünk. Még az állami erők is csak valamilyen külső rend szabályozására alkalmasak; az ember természetét azonban nem változtathatja meg semmi fordulat, hiszen a na-